

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr. Łukasza Szała
„Kształtowanie zintegrowanego zarządzania jakością szlaków
turystycznych jako sieciowych produktów turystycznych”

Wstęp

Recenzję wykonano na podstawie uchwały nr 105-2022/2023 Rady naukowej dyscypliny nauki o Ziemi i środowisku Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu z dnia 26 września 2023 r.

Problematyka poruszana w rozprawie dotyczy nauk o turystyce¹. Brak jest takiej dyscypliny naukowej. Można uznać, że praca „Kształtowanie zintegrowanego zarządzania jakością szlaków turystycznych jako sieciowych produktów turystycznych” jest rozprawą interdyscyplinarną. Autor napisał (s.8), że „praca ma charakter interdyscyplinarny” i „łączy podejścia z zakresu nauk o Ziemi i środowisku oraz nauk społecznych (ekonomii)”. Wydaje się, że nic nie stoi na przeszkodzie, by interdyscyplinarność postrzegać tu szerzej. Myślę, że rozprawa nawiązuje także do kolejnych dyscyplin z dziedziny nauk społecznych: geografii społeczno-ekonomicznej i gospodarki przestrzennej; nauk o zarządzaniu i jakości; nauk socjologicznych². Nie widzę natomiast potrzeby włączania archeologii, historii i nauk biologicznych do „zestawu” dyscyplin dotyczących interdyscyplinarności recenzowanej rozprawy, mimo licznego wystąpienia w pracy słów dotyczących tych dyscyplin³.

¹ Nauki o turystyce są od dawna przedmiotem rozpraw doktorskich. Wybrane informacje na ten temat to m.in. [https://doi.org/10.1016/0160-7383\(88\)90030-8](https://doi.org/10.1016/0160-7383(88)90030-8) <https://doi.org/10.33083/joghat.2019.12> (dostęp 2023.10.21)

² Nazwy dyscyplin i ich kolejność zgodna z Rozporządzeniem Ministra Edukacji i Nauki z dnia 11 października 2022 r. w sprawie dziedzin nauki i dyscyplin naukowych oraz dyscyplin artystycznych. Zmiana załącznika do tego rozporządzenia przez § 1 rozporządzenia z dnia 14 września 2023 r. (Dz. U. 2023 poz. 1958) nie ma wpływu na wymienione w recenzji dyscypliny naukowe

³ Zestawienia liter występują w rozprawie odpowiednio: „archeologiczn” 171 razy, „histor” 47 razy i „roślin” 188 razy.

Ustawa wymaga, by do rozprawy doktorskiej zostało dołączone streszczenie w języku angielskim. Streszczenie, nazwane „abstract”, składa się z 4 akapitów. Tekst w języku angielskim, bez wliczania tytułu i słów kluczowych liczy 246 słów (1437 znaków bez spacji, 1682 znaki ze spacjami). Uważam, że ten tekst spełnia przytoczony warunek formalny (Dz. U. 2023 poz. 742, art. 187, ust. 4).

Spełnienie wymagań ustawowych (kluczowa część recenzji)

(Dziennik Ustaw – rok 2023 poz. 742, Ustawa „Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce” art. 187)

- Ogólna wiedza teoretyczna kandydata w dyscyplinie albo dyscyplinach

Treść rozprawy ukazuje ogólną interdyscyplinarną (w odniesieniu do wcześniej wymienionych dyscyplin) wiedzę teoretyczną Autora. O wiedzy tej świadczy przede wszystkim treść rozdziału 6 (Przegląd literatury), treść znacznej części rozdziału 4 (Metody badań) i początkowej części rozdziału 8 (Kształtowanie zintegrowanego zarządzania jakością na szlaku turystycznym). Rozdział 6 liczy 49 stron. Zaprezentowana w nim wiedza została przedstawiona w 9 podrozdziałach. Dobór podrozdziałów wydaje się odpowiedni do tematu rozprawy. Można dyskutować, czy tytuł podrozdziału 6.4 nie zawiera się w problematyce prezentowanej przez tytuł podrozdziału 6.3, zaś oba tytuły w problematyce „Zarządzanie w turystyce” (podrozdział 6.2).

Wspomniana część rozdziału 4 liczy 15 stron (17-29 i 41-42). Obszerne przedstawienie zagadnień metodycznych w artykule problemowym uważałbym za zbędne. Jednak w przypadku rozprawy doktorskiej, kiedy wymagane jest zaprezentowanie wiedzy, rozbudowanie rozdziału metodycznego oceniam jako korzystne działanie.

Rozdział 8 rozprawy rozpoczyna się od przedstawienia wiedzy dotyczącej zintegrowanego zarządzania. Druga część tego rozdziału jest natomiast częścią oryginalnego rozwiązania problemu naukowego przez Doktoranta.

Informacją o wiedzy teoretycznej Autora są wykorzystane źródła. W wykazie źródeł internetowych (strony 211 i 212) wymieniono ponad 20 pozycji⁴. W spisie literatury wymieniono 25 norm, których teoretyczna znajomość była później potrzebna przy rozwiązywaniu problemu badawczego. Rozpatrując źródła, można uznać, że przede wszystkim o wiedzy Autora informuje wykorzystana literatura. Recenzent zestawiał w tabeli 1 tylko te pozycje, do których istnieją odwołania w treści rozprawy i pozycje te zostały wymienione w bibliografii⁵.

Tab. 1. Liczba pozycji literatury wykorzystanych w rozprawie doktorskiej wg rodzaju publikacji i języka

		artykuły	książki	rozdziały	inne	suma
język	angielski	58	17	12	1	88
	polski	13	22	9	4	48
	hiszpański	1	-	-	2	3
	niemiecki	-	-	1	-	1
suma		72	39	22	7	140

Liczba tych pozycji wynosi 140. Ponad 50% stanowią artykuły, co jest mocną stroną rozprawy. Wśród wykorzystanych artykułów zdecydowanie przeważają artykuły w języku angielskim (ponad 80% artykułów; 41% pozycji literatury). Artykuły w języku angielskim dotyczą w 57 przypadkach czasopism zagranicznych, zaś jedno przytoczone czasopismo zostało wydane w Polsce. Doktorant skorzystał z artykułów opublikowanych w 46 różnych czasopismach. Najwięcej (4) dotyczy Tourism Management, którego Impact Factor przekracza 12. Wykorzystane czasopisma posiadają wysokie indeksy, np. Annals of Tourism Research IF 13,2 czy Business Strategy and the Environment IF 13,4.

⁴ W rozprawie nie precyzowano adresów internetowych stron obiektów na Szlaku Piastowskim; jest to do zaakceptowania.

⁵ Spis literatury zawiera dodatkowo: 40 pozycji, do których brak jest odwołań oraz 2 pozycje cytowane za innymi badaczami.

Doktorant wykorzystał pozycje literatury prezentujące aktualną wiedzę. Ponad 61% przywoływanych pozycji opublikowano po 2010 roku. Natomiast 8 cytowanych pozycji ukazało się z datą 2021, 6 z datą 2022 i 3 z datą 2023.

Tab. 2. Liczba pozycji literatury wykorzystanych w rozprawie doktorskiej wg lat wydania

2000 i wcześniej	2001-2005	2006-2010	2011-2015	2016-2020	2021-2023
11	16	27	33	36	17

Uważam, że spełniony jest warunek dotyczący zaprezentowania ogólnej wiedzy teoretycznej Autora rozprawy (Dz. U. 2023 poz. 742, art. 187, ust. 1)

- Umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej

Autor rozprawy określił trzy cele badań (s. 15 i 16) oraz w oryginalny sposób przedstawił schemat postępowania badawczego (ryc. 3.1). Przedstawiono kryteria (s. 10), którymi kierowano się przy wyborze szlaków turystycznych uwzględnionych w rozprawie. Struktura pracy zawiera oryginalne rozwiązania. W rozdziałach 9 i 11 są przedstawione rekomendacje. Recenzent zazwyczaj patrzy krytycznie na brak rozdziału „wnioski”. Jednak tu, ze względu na rekomendacje, które stanowią część konkluzji rozprawy, uwagę o braku rozdziału „wnioski” traktuję jako dyskusyjną.

Samodzielne prowadzenie badań, w przypadku dotyczącym tematyki recenzowanej pracy, to m.in. dobór obiektów uwzględnionych w analizach, wykorzystanie informacji z wyjazdów (obiekty na Szlaku Piastowskim, staż w Hiszpanii), dobór gestorów pod kątem badań kwestionariuszowych, skonstruowanie kwestionariuszy czy analiza i interpretacja wyników. Kroki te, obok pomocy w rozwiązaniu problemu badawczego, informują o umiejętności prowadzenia prac naukowych przez Autora.

Zapoznanie się Doktoranta z metodami zarządzania szlakiem turystycznym w Hiszpanii (podrozdział 7.6) oraz w Niemczech (podrozdział 7.8) ma swoje odzwierciedlenie w treści rekomendacji nr 4 dotyczącej Szlaku Piastowskiego (s. 192).

Uważam, że cele badań przedstawione w rozdziale 3 zostały zrealizowane. Według recenzenta, **warunek dotyczący umiejętności samodzielnego prowadzenia pracy naukowej** (Dz. U. 2023 poz. 742, art. 187, ust. 1) **został spełniony**.

- Przedmiot rozprawy doktorskiej – oryginalne rozwiązanie problemu naukowego, oryginalne rozwiązanie w zakresie zastosowania wyników własnych badań naukowych w sferze gospodarczej lub społecznej.

Problem naukowy, który został rozwiązany w rozprawie, został określony na stronach 15-16. Jego kwintesencja to „jak kształtować sieć współpracy między podmiotami na szlaku w zakresie zintegrowanego zarządzania jakością na szlakach turystycznych w ujęciu sieciowych produktów turystycznych”. Rozwiązanie problemu przedstawione jest przede wszystkim w rozdziałach od 8 do 12. Autorski schemat zintegrowanego zarządzania jakością na szlaku turystycznym przedstawiono na rycinie 8.2 (na stronie 175). Przedstawienie kolejnych etapów rozwiązania znajduje się na stronach 176 i 177. Zaproponowane zostało określenie „elementów wejściowych”, po spełnieniu których powinien się odbyć proces zarządzania (identyfikacja potrzeb klienta, możliwości zarządzających, tworzenie produktów i usług, realizacja usług). Zwrócono uwagę na potrzebę monitoringu stanu środowiska przyrodniczego (s. 177). Rozdział 10 dotyczy propozycji zarządzania w odniesieniu do konkretnego szlaku (Szlaku Piastowskiego). Autor uważa m.in., że, ze względu na uwarunkowania gospodarcze, łatwiej będzie znaleźć partnerów do współpracy w zachodniej części Szlaku Piastowskiego niż we wschodniej (s. 184).

Propozycje zastosowania wyników badań Autora w praktyce zostały przedstawione w rozdziałach 9 i 11. Określono 4 rekomendacje (określenie zasobów i potencjału organizacji, jakość proponowanych usług, doskonalenie kadr oraz rozwój i promocja szlaku) kształtowania zintegrowanego zarządzania jakością na szlaku turystycznym (rozdział 9). Doktorant zaproponował w odniesieniu do każdej rekomendacji zestaw zadań

(od 6 do 11). Rekomendacje w zastosowaniu do „Szlaku Piastowskiego” przedstawiono w rozdziale 11. Doktorant zasugerował wyznaczenie koordynatora do spraw jakości, któremu zaproponował 9 grup zadań. Zaproponował też wprowadzenie funkcji koordynatora do spraw dostępności. Przy rekomendacji dotyczącej dostępności zamieścić konkretne propozycje dotyczące udostępniania szlaku dla osób z niepełnosprawnościami, propozycje dotyczące zwiększenia dostępności obiektów sakralnych oraz propozycje pod kątem turystów zagranicznych. Kolejne rekomendacje dotyczą pakietyzacji usług na szlaku (9 propozycji) oraz promocji i rozwoju szlaku (8 propozycji). **Uważam, że recenzowana praca spełnia warunek „przedmiotu rozprawy doktorskiej”** (Dz. U. 2023 poz. 742, art. 187, ust. 2).

Uwagi

Przy prezentacji wyników powtarzana jest informacja, że wielkość próby wynosi 660. Wcześniej zaznaczono, że zebrano łącznie 660 wyników (s. 104). Interpretuję to jako liczbę otrzymanych kwestionariuszy. Opis metodyki doboru próby nie został rozwinięty. Treść drugiego akapitu na s. 30 niewiele tu pomaga. Czy respondent zawsze odpowiadał na pytania dotyczące tylko jednego, konkretnego obiektu? Jeśli tak, to średnio w odniesieniu do obiektu otrzymano nieco ponad 18 kwestionariuszy. Czy przy każdym obiekcie liczba respondentów była równa 18-19 osób? W jaki sposób dobierano respondentów przy obiekcie? Czy, gdy pojawiała się grupa zorganizowana, to ograniczano liczbę ankiet wśród uczestników tej grupy? Czy nie było sytuacji, że w odniesieniu do jednego obiektu przeważali np. emeryci, zaś w odniesieniu do innego, młodzież? Zróżnicowanie struktury respondentów w odniesieniu do podgrup przy poszczególnych obiektach może mieć wpływ na wartości przedstawione m.in. w załącznikach do rozprawy. Czy w takiej sytuacji celowe było podawanie średnich wyników badań ankietowych z dokładnością do dwóch miejsc po przecinku?

Na str. 43 zamieszczono fragment „a także badania kwestionariuszowe na Szlaku Piastowskim oraz Camino del Cid, które odbyły się w okresie od lipca do września 2022 roku”. Recenzent nie znalazł nawiązania w dalszej części rozprawy do informacji o badaniach kwestionariuszowych w Hiszpanii, ani do ich wyników. Ze względu na treść początku rozdziału 7 (... wyniki badań dotyczące jakości usług turystycznych na Szlaku Piastowskim w opinii ankietowanych turystów oraz gestorów), interpretuję wcześniejsze wymienienie badań kwestionariuszowych na szlaku Camino del Cid jako błąd edytorski.

W pracy znajdują się liczne błędy edytorskie. Za najważniejszy uważam brak informacji w rozdziale „Literatura” dotyczących kilkudziesięciu pozycji, do których są odwołania w tekście rozprawy. W sytuacji umieszczenia informacji o tych pracach w bibliografii, liczby w tabelach sporządzonych przez recenzenta byłyby większe.

Przytoczono w rozdziale 4 opinię Caro i Garcii (2008) dotyczącą postrzegania jakości obsługi biur podróży przez klientów (s. 21). Jednym z kryteriów tzw. pomiaru są tam warunki atmosferyczne. Zagadnienie to nie zostało rozwinięte w rozprawie. Dla turysty ważne jest, czy te warunki nie utrudniają pobytu na szlaku lub w obiekcie. Warto zwrócić uwagę m.in. na występowanie fal upału, w czasie których uprawianie turystyki np. przez osoby z dolegliwościami może być zagrożeniem dla zdrowia. Mając na uwadze systematyczny wzrost średniej rocznej temperatury powietrza w skali wielolecia, można przypuszczać, że liczba dni upalnych w Wielkopolsce będzie wzrastała. Warto zwrócić na to uwagę przy zarządzaniu jakością szlaku turystycznego. Można rozważyć jak dostosować obiekty do tej sytuacji. Np. przez wcześniejsze udostępnianie obiektów w godzinach porannych latem czy tworzenie promocyjnych pakietów dla odwiedzających obiekty wczesną wiosną. Propozycji adaptacji może być więcej. W przypadku przygotowywania rozprawy do druku, uzupełnienie o ten wątek byłoby wskazane. Być może przydatne okażą się doświadczenia Doktoranta ze stażu na Uniwersytecie w Walencji. Warunki klimatyczne na szlaku Camino del Cid i dostosowanie zarządzania do nich może być inspiracją do kolejnych rekomendacji dotyczących Szlaku Piastowskiego.

Ciekawą rekomendacją jest propozycja rozbudowy pakietyzacji usług na szlaku. Ogólne ujęcie przedstawiono w rozdziale 9 (rekomendacja nr 2, zadanie 6), zaś konkretne ujęcie w rozdziale 11 (rekomendacja nr 3). W tej ostatniej znajduje się m.in. punkt 7 (... np. letnie pakiety związane z możliwością odpoczynku na kąpieliskach nad jeziorami położonymi na szlaku...). Wydaje się, że wątek dotyczący wód powierzchniowych w aspekcie zwiększenia atrakcyjności Szlaku Piastowskiego mógłby zostać bardziej rozwinięty. Np. Mysia Wieża zlokalizowana jest na Półwyspie Rzępowskim (jez. Gopło), Muzeum Pierwszych Piastów nad jez. Lednica. Czy, patrząc przyszłościowo, włączenie turystyki kajakowej jako jednego z elementów promocji Szlaku Piastowskiego, nie wpłynęłoby na zwiększenie atrakcyjności tego szlaku? Co prawda kanał Warta – Gopło nie prowadzi „po szlaku”, ale obiekty szlaku znajdują się i w Kruszwicy i w Koninie. Wielkopolska Organizacja Turystyczna rekomenduje jez. Gopło jako miejsce dla turystów interesujących się birdwatchingiem (https://www.wot.org.pl/wp-content/uploads/Szlaki_kajakowe_wielkopolska.pdf s. 21). Szlak Piastowski na odcinku Pyzdry – Konin prowadzi w bliskim sąsiedztwie Warty. Miejsca dogodne do wodowania kajaków znajdują się w Koninie, Łądzie i Pyzdrach (https://www.wot.org.pl/wp-content/uploads/Szlaki_kajakowe_wielkopolska.pdf s. 44), czyli w sąsiedztwie obiektów Szlaku Piastowskiego. Niniejsza uwaga ma szerszy wymiar, niż tylko bezpośrednie odniesienie do recenzowanej rozprawy. Zapoznając się z podstawową stroną internetową Szlaku Piastowskiego, na którą powoływał się Doktorant (<https://szlakpiastowski.pl/>), można zauważyć, że opisy dotyczą praktycznie jedynie obiektów⁶. Brak jest praktycznie nawiązania zarówno do tematyki wód powierzchniowych, jak i do aspektów wykorzystania jezior i rzek jako atrakcji tego szlaku. Mimo, że na stronie internetowej szlaku dominacja tematyki historycznej jest znaczna, co wynika z charakteru szlaku, to ewentualna rozbudowa rekomendacji przez Autora rozprawy pod kątem turystycznego

⁶ Opis Muzeum Pierwszych Piastów wzbogacony jest fotografią turystów na promie https://szlakpiastowski.pl/images/poi/zdjecia_obiektow/lednica_-_muzeum/poi_lednica_muzeum_2.jpg

wykorzystania jezior i rzek, może być impulsem do rozbudowy przytoczonej strony internetowej.

Rekomendacje są mocną stroną rozprawy. Niezależnie od planów dotyczących opublikowania rozprawy jako monografii, za celowe uważam sprawne opublikowanie rekomendacji. Dostęp do obecnej wersji rozprawy jest ograniczony, a rekomendacje mają znaczenie praktyczne. Jako jedno z możliwych rozwiązań widzę przygotowanie artykułu w języku angielskim, którego treść nawiązywałaby do rozdziału 9 oraz opublikowanie artykułu w języku polskim prezentującego konkretne rekomendacje (ewentualnie z uzupełnieniami) dotyczące zarządzania jakością na Szlaku Piastowskim (rozdział 11).

Konkluzja

Uważam, że rozprawa doktorska „Kształtowanie zintegrowanego zarządzania jakością szlaków turystycznych jako sieciowych produktów turystycznych”, napisana przez mgr. Łukasza Szała, pod opieką prof. UAM dr hab. Aliny Zajadacz i prof. UEP dr hab. Agnieszki Niezgody, **spełnia każde z trzech wymaganych kryteriów** (rozprawa doktorska prezentuje ogólną wiedzę teoretyczną kandydata w dyscyplinach, prezentuje umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej i przedmiotem rozprawy doktorskiej jest oryginalne rozwiązanie problemu naukowego, oryginalne rozwiązanie w zakresie zastosowania wyników własnych badań naukowych w sferze gospodarczej lub społecznej). Pozytywne oceny w tych trzech poruszanych zagadnieniach prowadzą do konkluzji, że **finalna ocena rozprawy jest pozytywna**. Rozprawa, zdaniem recenzenta, spełnia warunki dotyczące rozprawy doktorskiej, które zostały określone w artykule 187 ustawy z dnia 20 lipca 1918 roku „Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce” z późniejszymi zmianami (Dz. U. 2023 poz. 742).

.....
data i podpis

